

Landgoed als leerschool

Landgoed als leerschool

*Biografie van Philip Dirk baron van Pallandt van Eerde
(1889-1979)*

JOKE DRAAIJER

Hilversum
Verloren
2019

De uitgave van dit boek is mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van: Cultuurfonds van de Nederlandse Adelsvereniging, gemeente Ommen, J.E. Jurriaanse Stichting, M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, Prins Bernhard Cultuurfonds Overijssel, de Ridderschap van Overijssel, Stichting Van der Wyck-de Kempnaer en het Wessel Ganzevoort Fonds.

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS

De kunst van het geven

Illustraties omslag: Philip Dirk baron van Pallandt in zijn scoutinguniform op Eerde, circa 1919 (familiearchief). Zie verder de pagina's 65, 98, 124, 150, 170, 197, 222 en 290.

Schutbladen: kasteel Eerde (foto Susan van Opstal, 2019) en onderhandse akten gedateerd 30 september 1923 waarmee Philip Dirk baron van Pallandt kasteel Eerde en zijn bezittingen in Ommen schenkt aan Maitreya, 'de Bodhisatva van ons ras', met als doel van Eerde een blijvend heiligdom te maken 'waar Zijn aanwezigheid voor eeuwig moge vertoeven' (familiearchief).

Tevens verschenen als proefschrift aan de Rijksuniversiteit Groningen.

ISBN 978 90 8704 800 6

© 2019 Joke Draaijer

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Studio Uitgeverij Verloren, Hilversum

Layout: Rombus, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

Papiersoor: Biotop HVO 90

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF 9

VERANTWOORDING 13

INLEIDING 15

Biografie 18 | Adelsbiografie en adelsonderzoek 20 | Identiteit 22 | Bronnen 24 | Opbouw van de biografie 27

DEEL I AFKOMST EN JEUGD

I VAN ADEL 33

Welvarende boeren in Canada 34 | Van Salland naar Zuid-Holland 37 | Engagement, huwelijk en geboorte stamhouder 40

II JEUGD IN DEN HAAG 45

Korte Vijverberg 6 46 | Gezinsverbondenheid 48 | Winterseizoen van de Haagse elite 51 | Miss Grant, de gouvernante 53 | Onderwijs 56 | Overwinteren in Cannes 61 | Gezondheidsperikelen 62

III BUITENLEVEN 69

Grandeur 72 | Van koets naar automobiel 74 | Personeel 79 | Feestelijkheden voor het personeel 82 | Activiteiten op Duinrell 83 | De jacht 85 | Scouting 90 | Dienstplicht en erfenis 92

DEEL II ZOEKTOCHT EN IDEALEN

IV EERDE 97

Vererving van Eerde 99 | Rudolf Theodorus van Pallandt 101 | Universeel erfgenaam 107 | Onverwachte erfenis 109 | Het leven op Eerde 113

V OORLOGSHULP EN HUMANITARISME 120

Humanitaire hulp 121 | Prins Hendrik 125 | Bestuurlijk actief op het gebied van de natuurbescherming 127 | President-kerkvoogd en gemeenteraadslid 129 |

Geïnterneerde Britse officieren 130 | Wederom humanitaire hulp 132 | De rol van scouting in de wederopbouw 134 | Gidsfiguren 135

VI WERELDBROEDERSCHAP 137

Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten 141 | Veranderende geesteshouding 144 | Echtscheiding 146 | World jamboree 148 | Kibbo Kift 150

VII KRISHNAMURTI 155

Pythagorasschool 157 | Community of the new age 159 | Hoofdkwartier van de Orde van de Ster op Eerde 162 | Eerde Foundation 165 | Verbouwingen en Sterkampen 168 | Theosofische ontdekkingsreis 172 | Eerde als plaats van hoop en pelgrimage 176 | Niet herkozen als president-kerkvoogd 178 | Overlijden van Edith 180 | Ontbinding van de Orde van de Ster 183 | Sterkampen na het opheffen van de Orde 184 | Gidsfiguur 185

VIII VAN HUWELIJK NAAR SOCIAAL WERK 187

Verloving 192 | Huwelijk 194 | Huwelijksreis 197 | Edith Stichting 201 | Edith-Hof en Edith Huis 203 | Eerder Esch 206 | Idylle van sociale harmonie en eensgezindheid 209 | Erin 211 | Irthe 213

DEEL III CRISISTIJD EN TWEEDE WERELDOORLOG

IX DE JAREN DERTIG 219

Bezittingen teruggekregen en deels weer verkocht 223 | Quakerschool op Eerde 227 | Verhuizing uit de Eerder Esch 231 | Sociaal-maatschappelijk werk in Ommen 234 | Jamboree en HOKIJ 235 | Overlijden van uncle Punk 237 | Delen van Eerde verkocht 239 | Oorlog 242

X BUCHENWALD 245

Lotgenoten 247 | Buchenwald 249 | Een nummer: 2627 251 | Omstandigheden in het kamp 253 | Gecensureerde en gecodeerde brieven naar huis 256 | Zakenbrieven 262 | Vrijgelaten 263

XI EERDE EN OMMEN 268

Ontwikkelingen op de Quakerschool Eerde 270 | Kasteel Eerde gevorderd 272 | 't Weversnest 273 | Jeugdwerkkamp en Kamp Erika 276 | Onderduikers op Eerde en hongerwinter 279 | Laatste oorlogsmaanden op Eerde 286

DEEL IV NATUUR EN BALANS**XII WEDEROPBOUW EN LANDGOED 291**

Contact met Krishnamurti 294 | Voormalig sterkamp verkocht 296 | Kasteel Eerde na de bevrijding 299 | Quakerschool Eerde heropend en beëindigd 299 | Humanitair werk in Duitsland 304 | Bezittingen Edith Stichting verkocht 305 | Landgoed Eerde verkocht 308

XIII HERFSTJAREN 318

Oude Loo conferenties 322 | Omzien naar voormalig personeel 323 | Huwelijken van de dochters 324 | Reislustig 326 | Lokale betrokkenheid 328 | Pers en jubilea 331 | Plaaggeest en vrije liefde 335 | Verpleeghuis 337 | Het einde 339

SLOTBESCHOUWING 340**BIJLAGEN**

I Fragment uit de genealogie van Ph.D. van Pallandt 349 | II Vererving van Eerde 350 | III Overzicht van bestuursfuncties en lidmaatschappen van Ph.D. van Pallandt 351

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR 353**AFKORTINGEN 372****SUMMARY 373****REGISTER VAN EIGENNAMEN 376****REGISTER VAN GEOGRAFISCHE NAMEN 382**

Woord vooraf

Voordat ik in 2005 onderzoek ging doen naar de Orde van de Ster in het Oosten in het interbellum was ik nog nooit op het landgoed Eerde geweest. De ontwikkelingen in Nederland rondom deze Orde, met de Indiër Jiddu Krishnamurti aan het hoofd stonden in mijn doctoraalscriptie Godsdienstwetenschap centraal. Wie dit ‘kleine geloof’ tot onderwerp van wetenschappelijk onderzoek maakt, kan niet om Philip Dirk baron van Pallandt en de Sterkampen op Eerde heen. Niets deed mij toen vermoeden dat tijdens mijn eerste bezoek aan dit fraaie landgoed de basis zou worden gelegd voor dit proefschrift. Vier jaar eerder had ik mijn maatschappelijke loopbaan van ruim twintig jaar tijdelijk op een laag pitje gezet om aan de Rijksuniversiteit Groningen Godsdienstwetenschap te gaan studeren. Menigeen vond het een merkwaardige carrièreswitch. Voor mij was het een bewuste keuze en ik ben blij de kans gekregen te hebben. Mijn doel was om direct na mijn studie weer terug te keren in een fulltime betaalde baan. Dat liep anders.

Voor mijn scriptie interviewde ik de oudste dochter van Philip Dirk van Pallandt. Na mijn afstuderen, stelde zij mij de vraag of ik ervoor zou voelen een biografie van haar vader te schrijven. Omdat de levenswandel van de laatste heer van Eerde mij intrigeerde, besprak ik mijn gedachte om een wetenschappelijke biografie te gaan schrijven met mijn scriptiebegeleider, Yme Kuiper. Zijn enthousiasme was voor mij een grote stimulans om door te gaan met wetenschappelijk onderzoek en de onderzoeksmaster *Theology and Religious Studies* in Groningen te gaan volgen. Hierbinnen schreef ik een onderzoeksvoorstel, onder supervisie van Yme Kuiper en Mirjam de Baar, voor een proefschrift over Van Pallandt. Door te kiezen voor een biografie vond ik aansluiting bij de door hen geleide facultaire onderzoeksgroep Religie en Biografie.

Na het afronden van de onderzoeksmaster, in 2006, ben ik geleidelijk aan begonnen met het bestuderen van materiaal dat ik van Philips dochters uit het familiearchief aangereikt kreeg. Gaandeweg het proces kwamen er steeds meer brieven en aantekeningen vanaf de zolder van de Amaliaschuur en uit de kelders van de Eerder Esch tevoorschijn. Daarnaast deed ik onderzoek in openbare archieven en voerde ik gesprekken met mensen die Philip hadden gekend. Dat werk combineerde ik tot 2012 met een parttime, betaalde baan.

Tot mijn grote vreugde werden Mirjam de Baar en Yme Kuiper mijn promotoren. Ik kijk met veel genoegen terug op de plezierige, betrokken en constructieve wijze waarop zij mij begeleid hebben. Kuiper was inmiddels benoemd tot bijzonder hoogleraar in de Religieuze en Historische Antropologie, in 2014 gevolgd door de benoe-

ming tot bijzonder hoogleraar Historische Buitenplaatsen en Landgoederen. Mirjam de Baar was tot 2016 verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen als hoogleraar Cultuurgeschiedenis van het Vroegmoderne Christendom en is thans werkzaam aan de Universiteit Leiden. Ik ben heel erg dankbaar dat zij ook na 2016 beschikbaar bleef om tot het einde toe nauw betrokken te blijven bij de totstandkoming van mijn proefschrift. Door haar positieve en opbouwende wijze van het geven van feedback, scherpe blik, kritische en glasheldere vragen gaf zij mij de kans boven mezelf uit te stijgen.

Tijdens de vele jaren die de voltooiing van mijn proefschrift in beslag namen, heeft Yme Kuiper me uitgedaagd en de kans gegeven het onderzoek op een hoger plan te tillen. Hij bleef zijn vertrouwen in de goede afloop behouden en constructief meedenken, ook toen ik door gezondheidsproblemen maandenlang uit de running was. Met zijn enorme expertise op het gebied van het adelsonderzoek en de historische buitenplaatsen was hij voor mij een belangrijk klankbord en een grote bron van informatie. De inzet van mijn beide promotoren en hun suggesties, zowel op het gebied van de compositie als van inhoudelijke bijdragen, waren voor mij van grote waarde. Ook hun archiefverwijzingen waren belangrijk, soms zelfs cruciaal voor mijn onderzoek.

Zoals gezegd, had ik voor mijn biografie de beschikking over persoonlijke stukken van Philip. Ik ben zijn dochters Erin Oudshoorn-barones van Pallandt en Irthe André de la Porte-barones van Pallandt erkentelijk dat zij dit materiaal ter inzage wilden geven. Daarnaast waren ze bereid mijn vragen te beantwoorden en spreekwoordelijke deuren te openen ten behoeve van mijn onderzoek die anders waarschijnlijk gesloten waren gebleven. Ook al gaf hun wens om een biografie van hun vader te laten schrijven de aanzet tot dit onderzoek, *Landgoed als leerschool* heb ik geheel onafhankelijk van de familie Van Pallandt geschreven. Met veel genoegen kijk ik terug op de gastvrijheid van Philips dochters op Eerde en hun niet-aflatende interesse in de voortgang. Het is bijzonder spijtig dat mevrouw André de la Porte de voltooiing niet meer mee heeft kunnen maken.

Het onderzoek zelf heb ik ervaren als een sociale aangelegenheid. Het schrijfproces was daarentegen een veel meer solistische bezigheid. Dat kwam vooral omdat ik mijn onderzoek heb uitgevoerd als onbezoldigd buitenpromovendus. In de praktijk bleek het een wat ambivalente functie omdat ik als het ware met een been binnen en met het andere buiten de universiteit stond. Terugkijkend op het hele proces ben ik de faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen zeer erkentelijk voor de kans die zij mij bood. Voeg daarbij de hulp van een groot aantal mensen die ik gaandeweg het proces heb ontmoet, dan kijk ik terug op een boeiende en leerzame tijd. Hierbij denk ik aan alle personen die ik heb geïnterviewd en de vele medewerkers en vrijwilligers die mij in de archieven en daarbuiten hebben geholpen. Het zou te ver gaan om iedereen bij naam te noemen. Niettemin wil ik graag een paar uitzonderingen maken, zonder daarbij iemand tekort te willen doen.

Het trof mij hoeveel *goodwill* Philip in zijn leven had gekweekt, waardoor ik zonder beperkingen een beroep op de geïnterviewden kon doen ten bate van mijn onderzoek. De Oudheidkundige Vereniging Den Ham in de persoon van Freek Miskotte (de toenmalige voorzitter) heeft een belangrijke rol gespeeld om mij in

contact te brengen met een groot deel van hen. Eenzelfde bemiddelende rol vervulde ook Jeannet Stokkink van de gemeente Ommen. Ik ben beiden daarvoor zeer erkentelijk. Het is erg jammer dat een aantal van de geïnterviewden de afronding van mijn project niet meer kon meemaken. Mevrouw Rhee-Luttekens en de familie Verboom ben ik dankbaar voor hun gastvrijheid waardoor ik toegang kreeg tot een van de woningen van het Edith-Hof en het Edith Huis in Ommen. Isala Ouderenzorg plaatste mijn oproep waardoor ik in contact kwam met de directie, medische staf en vele verzorgenden uit Philips jaren in het verpleeghuis De Weezenlanden te Zwolle. Ik ben hen dankbaar voor de openhartige gesprekken.

Voor het Canadese deel van mijn onderzoek kreeg ik hulp van Karen Sandford-Albarda. Met haar kwam ik in 2007 toevalligerwijs in contact via Jan Molema van de TU Delft. Hij zou enkele jaren later – in samenwerking met Suzy Leemans – een boek over haar vader Jan Albarda en De Groep van Delft publiceren. Aan informatie over de Eerder Esch kon hij mij niet helpen. Wel vertelde hij mij over onderduikers op Eerde tijdens de Tweede Wereldoorlog: de familie Albarda. Hij bracht vervolgens het contact tussen Karen en mij tot stand, waar ik hem heel erg dankbaar voor ben. Karen bleek, voor Canadese begrippen althans, ook nog eens dichtbij Shanty Bay te wonen, waar Philips grootouders Woodward rond 1860 een nieuw bestaan opbouwden na hun vertrek uit Engeland. Ongevraagd ging ze voor me op pad, vanuit de dankbaarheid die ze voelde voor de gastvrijheid tijdens de onderduik op Eerde en de goede herinneringen die haar moeder bewaarde aan de Sterkampen. Voordat ik het wist, vond ik boeken over de sociale geschiedenis van Shanty Bay in mijn brievenbus plus visitekaartjes van contactpersonen in diverse archieven die ze had gesproken over mijn biografieproject en die mij verder konden helpen. Als iemand van grote waarde is geweest voor mijn onderzoek naar de Brits-Canadese voorouders van Philip, was het Karen.

Susan Campbell, Brenda Wallace, David Rymill en Donald Thomas hielpen mij bij het Engelse deel van mijn onderzoek. De medewerkers van de Gedenkstätte Buchenwald waren uiterst behulpzaam om de informatie waar ik naar op zoek was, te helpen vinden. Ook de heer Immler van het Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Geheimen Hausarchiv, dank ik hartelijk voor de gegevens die hij mij verstrekke. Jan Wigger en Wim de Ruiter van het HCO in Zwolle dank ik voor hun hulp om de kadastrale gegevens met betrekking tot de vele bezittingen van Philip inzichtelijk te maken. Het archief van Staatsbosbeheer werd voor mij ontsloten door Betsy Molink en ik kon bij Jori Wolf en Jan van Soest terecht met mijn vragen. Bij Vogelbescherming was dat Claire Cazier, die mij van alle informatie voorzag waar ik om vroeg. Frank van Bussel gaf mij toestemming om het archief van de Heidemij te raadplegen, wat voor mijn onderzoek heel lonend was. Hubert Berkhout van het NIOD, Leen van Berloo van het Krishnamurti Documentatie- en Studiecentrum, Albert de Boer van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, Jessica Kostwinder en Acklien Lautenbach van het Landschap Overijssel, Jan van der Steen van Scouting Nederland, Suzanne de Vries en Michiel Purmer van Natuurmonumenten hielpen mij aan waardevolle informatie. Ik dank ook Marty Bax, Janet Callow, Han

van Bree, Bert Jan Flim, Andrea Kroon, Yehudi Lindeman, Wendela Stork, Ursula den Tex, Guusta Veldman en Jolande Withuis voor hun suggesties en zeer bruikbare informatie. De Historische Kring Ommen ben ik erkentelijk voor het uitlenen van het archief van de Edith Stichting. Gedurende mijn hele onderzoek was de Atheneumbibliotheek in Deventer mijn huisbibliotheek en soms mijn werkplek. Daar waar het beleid van de bibliotheek richting de gebruikers in de loop van de jaren steeds verder versoberde, bleven Patricia Bongers, Ella Hes en Florian Westen standvastig in hun uitmuntende dienstverlening en klantgerichtheid. Daar ben ik hen zeer erkentelijk voor.

Dit boek zou zonder de financiële bijdragen van een aantal fondsen het levenslicht niet hebben kunnen zien. Aan het begin van mijn boek heb ik ze bij naam genoemd, maar ik wil ze hier nogmaals expliciet bedanken voor hun geldelijke steun. Het bestuur van de Werkgroep Adelsgeschiedenis ben ik erkentelijk voor het opnemen van mijn biografie in de Adelsreeks. Het team van Uitgeverij Verloren bedank ik voor de constructieve en plezierige wijze waarop onze samenwerking vorm kreeg.

Voor vrienden, vriendinnen en oud-collega's in de privésfeer had ik vaak weinig tijd. Ik voel me erg bevoorrecht dat jullie er waren en bleven voor emotionele en praktische steun. Ik hoef ze niet allemaal met naam te noemen, omdat ze hun waarde voor mij bewust zijn. Toch wil ik ook hier enkele uitzonderingen maken zonder wie dan ook tekort te willen doen. Ik dank Aike (1945-2015), Agnes, Angel, Arja, Dorotee, Hannie, Harma, Heleen, Irene, Ivonne, Jan E., Jan S., Joop, Katja, Koert, Lieke, Marianne, Mia, Peter, Ralph, Rina, Susan, Tamara, Ton, Veronica, Willemien en Wilma (1963-2015) voor hun steun en aanmoediging. Ik bedank mijn ouders voor hun interesse. Irene en Peter bleken bereid mij als paranimf terzijde te staan. Peter was een constante factor in het hele proces vanaf het begin tot het eind. Hij was mijn klankbord en van onschatbare waarde op het pad dat ik bewandelde. Ik ben hem heel erg dankbaar voor alle gesprekken en discussies die we gedurende de jaren gehad hebben en voor het lezen van mijn teksten. De heer en mevrouw Heeres en de heer en mevrouw Van Overstraten Krusse ben ik erkentelijk dat ze zich betrokken voelden tijdens cruciale momenten in mijn academische vorming. Twee personen hebben geen weet van mijn biografieproject. Toch wil ik hen hier bedanken. Zonder hun geloof in mijn intellectuele kunnen, had ik het nooit zo ver gebracht. Ik bedank J.A. Jonker (1909-2004) en G. Wolf (1945-2015) vanuit de grond van mijn hart voor hun vertrouwen.

Zonder de grenzeloze inzet en steun van Susan had ik dit dissertatieproject nooit kunnen starten en voltooien. Ze heeft niet alleen de laatste jaren van mijn onderzoek financieel mogelijk gemaakt, ze was gedurende het hele proces mijn dagelijkse klankbord en bereid vele hand-en-spandiensten te verrichten. De laatste paar jaar van mijn onderzoek was ze mijn reisgenote en rechterhand tijdens bezoeken aan archieven. Haar inzet was voor mij van onschatbare waarde. Ze zag de biografie onder mijn handen ontstaan, leefde mee in voor- en tegenspoed en las al mijn teksten voordat ik ze aan de promotoren voorlegde. Onze gesprekken en discussies over allerlei aspecten uit het leven van Philip waren voor mij heel belangrijk en onvergetelijk. Deze proeve van bekwaamheid draag ik dan ook *wholeheartedly* aan haar op.

Verantwoording

In mijn biografie neem ik de vrijheid de hoofdpersoon aan te duiden met zijn roepnaam Philip en niet met het meer formele ‘baron van Pallandt’, ‘Philip van Pallandt’, ‘Ph. van Pallandt’ of ‘Ph. van Pallandt van Eerde’, waarmee hij officiële stukken ondertekende. Dat ik voor het gebruik van de voornaam kies, komt niet voort uit een gebrek aan respect voor de hoofdpersoon van deze biografie of uit een gebrek aan wetenschappelijke distantie en getuigt ook niet van familiariteit. Mijn keuze had een praktische reden. Het geslacht Van Pallandt is wijdvertakt en voor de lezer wilde ik overzicht houden door Philip met zijn voornaam aan te duiden. Ook in de hagiografische levensschets uit 1969 van Henk Prakke wordt de roepnaam gebruikt, afgewisseld met ‘jonkheer [sic] Philip’. Ik heb er bewust voor gekozen om voor alle periodes van Philips leven zijn roepnaam te gebruiken.

In de citaten uit geschreven teksten volg ik letterlijk het origineel. Waar onderstrepingen stonden, heb ik die in de tekst gehandhaafd. Wel heb ik op sommige plaatsen de spelling aangepast aan de eisen van de huidige tijd. Waar in de voetnoten verwezen wordt naar het familiearchief moet gelezen worden dat het om stukken gaat uit het particuliere familiearchief Van Pallandt van Eerde. De gebruikte afkortingen zijn terug te vinden in de lijst met afkortingen die achterin dit boek is opgenomen. Alle foto’s zijn afkomstig uit het particuliere familiearchief Van Pallandt van Eerde, tenzij anders aangegeven. Een groot deel van de foto’s uit het familiearchief is gemaakt door Philip zelf. Waar in de voetnoten verwezen wordt naar de oudste dochter, de jongste dochter of beide dochters, dan gaat het om de dochters van Philip en Willie van Pallandt van Eerde. Erin Oudshoorn-barones Van Pallandt is de oudste dochter, Irthe André de la Porte-barones van Pallandt is de jongste dochter.

